

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 13-14/1996.-1997.
ZAGREB, 1999.

P **riilozi**

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu
Str./Pages 1-210, Zagreb, 1999.

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 13.-14./1996.-1997.
Str./Pages 1-210, Zagreb, 1999.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Adress of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50, 615 12 90, 611 72 43

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra, SK),
Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Jadranka BOLJUNČIĆ
Goran HORVAT

Prijevod na njemački/ German translation

Nina MATETIĆ

Lektural/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Edo BOSNAR (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektural/ Proofreaders

Kornelija MINICHREITER, Zagreb
Željko TOMIČIĆ, Zagreb

Grafička priprema/ DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara Petravić d.o.o.

Naklada/ Circulation

600 primjeraka/600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

- 189 BORIS GRALJUK
Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, nova serija
ARHEOLOGIJA (A) - sv. 47., strana 41.-117.
ETNOLOGIJA (E) - sv. 47., strana 179.-272.
PRIRODNE NAUKE (PN) - sv. 31., strana 273.-447.
Sarajevo, 1992. - 1995.
Sarajevo 1996. godine
- 190 BORIS GRALJUK
ROBERT WHALLON I LIDIJA FEKEŽA,
Kvantitativna analiza oblika grobne keramike ranog srednjeg vijeka sa teritorija Bosne i Hercegovine,
Izvorni znanstveni rad, str. 43.-59., uz tekst, tablice, histogrami, slike.
- 190 BORIS GRALJUK
ENVER IMAMOVIĆ,
Rezultati probnih iskopavanja u Podastinju, Višnjici i Gromiljaku kod Kiseljaka,
Izvorni znanstveni rad, str. 61.-92., uz tekst, skice, slike, table
- 191 BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Prilozi proučavanju ilirsko-panonskog plemena Dezitijata i njegovog teritorija u krajevima srednje Bosne u predrimsko i rimsko doba,
Izvorni znanstveni rad, str. 93. do 116., uz tekst 5 tabli.
- 192 BORIS GRALJUK
VELJKO PAŠKVALIN,
Kulturnopovijesna problematika sepulkralnih spomenika rimskog doba s područja Bosne i Hercegovine,
Izvorni znanstveni rad, str. 117.-145., uz tekst, karta nalazišta, 3 table sa 10 slika, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 193 BORIS GRALJUK
KEMAL BAKARŠIĆ,
Citati nove serije Glasnika Zemaljskog muzeja, (Arheologija) 1946.-1986.
Izvorni znanstveni rad, str. 147.-167., 11 tablica, 4 grafikona, bibliografija, sažetak na engleskom.
- 195 Marija BUZOV
DIADORA, sv. 15., Zadar, 1993., stranica 452, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, fotografijama te kartama.
- 199 Marija BUZOV
DIADORA, sv. 16.-17., Zadar, 1995., stranica 430, zajedno s tablama, crtežima, planovima, tlocrtima, grafikoni, fotografijama te kartama.
- 203 Marija BUZOV
BRUNO MILIĆ, RAZVOJ GRADA KROZ STOLJEĆA 2, SREDNJI VIJEK, ZAGREB, 1995., str. 424, sa ilustracijama, Glosarij, Bibliografija, Kazalo gradova, naseljenih mjesta i arheoloških lokaliteta, te Popis slika i crteža.
- 204 Dunja GLOGOVIĆ
EDWARD HERRING, Explaining Change in the Matt-Painted Pottery of Southern Italy. Cultural and social explanations for ceramic development from the 11th to the 4th centuries B.C., BAR International Series 722, 1998 (Oxford), 255 str., 176. slika.
- 207 Kornelija MINICHREITER
Kratice

Sadržaj

- 5 Proslov
 ŽELJKO TOMIČIĆ
- Izvorni znanstveni radovi**
- 7 KORNELIJA MINICHREITER
Zoomorfna idolooplastika obredno-ukopnog prostora
starčevačkog lokaliteta na Galovu u Slavonskom Brodu
- 23 IVANČICA PAVIŠIĆ
Nakit kasnog brončanog doba s nalazišta Špičak kraj
Bojačnog
- 33 DUNJA GLOGOVIĆ
Fibule iz Ljupča
- 41 REMZA KOŠČEVIĆ
Nekoliko starih brončanih nalaza iz okolice Samobora
- 49 GORANKA LIPOVAC VRKLJAN
Mitraička kulturna slika iz Umljanovića
- 61 IGOR FISKOVIĆ
Jesu li Polače na Mljetu bile sijelo vladara Dalmacije?
- 83 ŽELJKO RAPANIĆ
Spomenici nepotpune biografije *De ecclesiis datandis* (2)*
- 91 ŽELJKO TOMIČIĆ
Ranosrednjovjekovno groblje Zvonimirovo - Veliko Polje,
prinos poznavanju bjelobrdske kulture u podravskom dijelu
Slavonije
- 121 ZORISLAV HORVAT
Neke činjenice o cistercijskom samostanu i crkvi u
Topuskom
- 135 DRAGO MILETIĆ
Plemićki grad Belec
- 155 SNJEŽANA PAVIČIĆ
Osnovni tipovi bizantskih relikvijarnih pektorala
- 161 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Kasnosrednjovjekovne keramičke čaše iz Sokolovca,
Rudina-Čečavca i Kapan-Ivanca
- 179 GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
Analiza učestalosti nagorjelih kostiju velikih zvijeri u
pleistocenskim naslagama špilje Vindije (Hrvatska)

Prikazi

- 187 ŽELJKO RAPANIĆ
VEDRANA DELONGA, Latinski epigrafički spomenici u
ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, Split, 1996. Nakladnik:
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika - Split. Serija:
Monumenta mediae aevi Croatiae vol. 1. Str. 1.-608.
(Tekst, Literatura, Index epigraphicus, Index paleographi-
cus, Kazalo osobnih imena, zemljopisnih naziva i važni-
jih pojmova. Sa crtežima u tekstu (Maja Fabijanac i Mar-
ko Rogošić)+ LXXXIV tabli fotografija (Zoran Alajbeg)
+ fotografije u tekstu (Nenad Gattin)+1 karta, /32x23 cm/.

Contents/Inhaltsverzeichnis

- Introduction*
ŽELJKO TOMIČIĆ
- Original scientific papers**
- KORNELIJA MINICHREITER
*Zoomorphic Idols of the Starčevo Ceremonial and Burial Area Site
at Galovo, Slavonski Brod*
- IVANČICA PAVIŠIĆ
Schmuck der späten Bronzezeit vom Fundort Špičak bei Bojačno
- DUNJA GLOGOVIĆ
Fibeln aus Ljubač
- REMZA KOŠČEVIĆ
Several Old Bronze Finds from the Samobor Vicinity
- GORANKA LIPOVAC VRKLJAN
A Mithraistic Cult Relief From Umljanovići
- IGOR FISKOVIĆ
Were Polače on the Isle of Mljet the Seat of the Rulers of Dalmatia?
- ŽELJKO RAPANIĆ
*Denkmäler mit unvollständiger Biographie De ecclesiis datandis (2)**
- ŽELJKO TOMIČIĆ
*Der frühmittelalterliche Friedhof Zvonimirovo - Veliko Polje, ein Bei-
trag zu den Erkenntnissen über die Bjelobrd-Kultur in der slawo-
nischen Podravina*
- ZORISLAV HORVAT
Einige Tatsachen über das Zisterzienserkloster in Topusko
- DRAGO MILETIĆ
Burg Belec
- SNJEŽANA PAVIČIĆ
Grundtypen der byzantinischen Reliquiarpektoralien
- TAJANA SEKELJ IVANČAN
*Spätmittelalterliche Keramikbecher aus Sokolovac, Rudina-
Čečavac und Kapan-Ivanac*
- GORAN GUŽVICA
JADRANKA BOLJUNČIĆ
*Analysis of the Frequency of Partially Burnt Large Carnivore
Bones in the Pleistocene Sediments at the Vindija Cave (Croatia)*

VEDRANA DELONGA, Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, Split, 1996. Nakladnik: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika - Split. Serija: Monumenta mediae aevi Croatiae vol. 1. Str. 1.-608. (Tekst, Literatura, Index epigraphicus, Index paleographicus, Kazalo osobnih imena, zemljopisnih naziva i važnijih pojmova. Sa crtežima u tekstu (Maja Fabijanac i Marko Rogošić)+ LXXXIV tabli fotografija (Zoran Alajbeg) + fotografije u tekstu (Nenad Gattin)+ 1 karta, /32x23 cm/.

I.

U historiografiji općenito, pa tako i u našoj, hrvatskoj, postoje djela (knjige ili rasprave) koja su temeljna obujmom i obuhvatom problema i koja su stožerna po svojem značenju i doprinosu znanosti. Postoje i ona, koja su polazište prvima, na njima nastaju, grade se. To su analitičke rasprave koje prethode sintezama. Treću skupinu predstavljaju djela koja u određenome trenutku razvitka znanosti znače korak naprijed, no koja produbljivanjem istraživanja i protijekom vremena bivaju postupno prevladana. Otkrićem, naime, nečeg neslućenog ili usporedbom s udaljenijim krajevima i tamnijim rezultatima ono jednom napisano nađe se u drugome planu. Dakako, i ta djela imaju svoju vrijednost, a svaka od navedenih skupina ima svoj razlog i važnost. Njihova, pak, dobra uzajamna povezanost uvjetuje, u konačnici, ozbiljnost ukupnoga znanstvenog postupka.

Među ona prva djela koja smo izdvojili spomenuli bismo, na primjer - želeći pri tome ostati u području istraživanja i relativno blizu građi koju obuhvaća knjiga o kojoj će u ovome tekstu biti riječ - veliku raspravu nedavno preminulog ZDENKA VINSKOGA o autohtonom stanovništvu u Dalmaciji, koja je bila istodobno objavljena i u časopisu i kao zasebno izdanje u ograničenu broju otisaka.¹ Vraćajući se unatrag u povijest hrvatske arheologije i povijest ranosrednjovjekovne hrvatske umjetnosti, u istome se smislu može spomenuti i Karamanova knjiga "Iz kolijevke hrvatske prošlosti".² Ta su djela, naime, pružila ne samo određeni pogled na problem koji obrađuju, već postavila, svako na svoj način, i temelj budućim proučavanjima. Vinskijevo djelo ima, uz ostalo, i vrijedan "katalog" koji je osnova za naknadne dogradnje i komentare. Karamanova je, pak, knjiga nešto drukčija. Ona donosi u sintezi mišljenje svoga doba (dvadesetih godina ovoga stoljeća), riječima svoga autora koji je izložio prvo sustavno tumačenje srednjovjekovne hrvatske umjetnosti i kulture. U taj krug vrlo vrijednih djela u kojima se na poseban način objašnjava kasnoantičko i ranosrednjovjekovno doba u Hrvatskoj, valja uvrstiti i "Povijest salonitanskoga kršćanstva" E. DYGGEA,³ knjigu drukčijeg značenja i obuhvata problema. Ona je, nedvojbeno, bogat repertoar ideja, naznaka i poticaja. Nepotreb-

no je, čini nam se, navoditi još sličnih dobrih primjera kojih, dakako ima, a pogotovo bi bilo neprikladno navoditi ona djela koja smo svrstali u drugu skupinu historiografskih radova. Takvih je zaista priličan broj. Željeli smo samo postaviti neke parametre za izricanje našeg mišljenja o knjizi V. DELONGA, točnije prosudbe da i knjiga "Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj" spada u krug malobrojnih iz prve skupine, da je kapitalno djelo, te da stoga zaslužuje osobitu pozornost. Našu tvrdnju nastojat ćemo obrazložiti sljedećim rečima.

II.

Proučavanje epigrafskih spomenika izuzetno je važno za mnogovrsna povijesna istraživanja kako u oblasti klasične starine, tako i srednjeg vijeka. U nas, u Hrvatskoj, osobito ranoga srednjeg vijeka. Znatni broj spoznaja i čitav niz nedvojbenih okosnica - stožera te rane povijesti oslanja se upravo na podatke iz natpisa uklesanih uz kameni ukras na tzv. crkvenom namještaju, ponajviše na oltarnim ogradama. Stoga je već gotovo pola stoljeća otkako se otpočelo sa sustavnijom obradom tih natpisa, latinske srednjovjekovne epigrafske baštine na tlu tadašnje Hrvatske i, naravno, primorskih i otočkih gradova koji su u to doba bili u sklopu bizantske teme Dalmacije.

Prvi je korak - poslije početnih nastojanja F. BULIĆA svršetkom prošlog stoljeća⁴ i mnogih rasprava M. BARADE i LJ. KARAMANA u kojima su uz glavnu temu svojih radova doticali i epigrafička pitanja - načinio I. PETRICIOLI obradivši natpise iz Zadra.⁵ Potom smo i mi dali svoj prilog obradom splitskih,⁶ dok je M. IVANIŠEVIĆ to uradio za one iz Trogira.⁷ O natpisima su pisali i mnogi drugi i, naravno, sama autorica naše knjige, u raznim povodima, a sve je to potanko navedeno u opširnom popisu literature Delongine knjige. Ovdje smo samo kratko podsjetili na pojedine važnije radove.

Upravo su te predradnje i pokazale potrebu izrade temeljitog kataloga i nakon toga ukupnu obradu prikupljene i razvrstane građe. Valja usputno spomenuti da je riječ o 237 većih ili manjih natpisa, katkad tek pokojeg sačuvanog slova. Vrijednost tog epigrafskog fonda iz razdoblja ranoga

¹ Z. VINSKI, Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog substrata, *VjesnDalm.*, 59./1967., Split, 1974.

² LJ. KARAMAN, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb, 1930.

³ E. DYGGE, *History of Salonitan Christianity*. Oslo /i dr./, 1951. Hrvatski prijevod u izdanju Književnog kruga u Splitu 1989. i 1996².

⁴ F. BULIĆ, *Hrvatski spomenici u kninskoj okolici uz ostale suvremene dalmatinske iz doba hrvatske narodne dinastije*, Zagreb, 1888. - Isti,

Izveštaj... o crkvi Sv. Marije od otoka i nadgrobnom natpisu kraljice Jelene, *VjesnHrvArheolDrušt.*, N.S., 3./1898., 19. i 5./1901., 201. Bulić je poslije o istome natpisu pisao na više mjesta.

⁵ I. PETRICIOLI, Ranosrednjovjekovni natpisi iz Zadra, *Diadora*, 2/2960-1961.

⁶ Ž. RAPANIĆ, Ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Splita, *VjesnDalm.*, 65.-67./1963.-1965.

⁷ M. IVANIŠEVIĆ, Neobjelodanjeni ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Trogira, *StarohrvProsvj.*, ser. III., 11./1981.

srednjeg vijeka na području jednog dijela Republike Hrvatske, iz zaleđa obale i područja ranosrednjovjekovne hrvatske države, dobiva još više na važnosti kad se podsjetimo da iz primorskih, obalnih i otočkih gradova ima gotovo još toliko sačuvanih i podjednako važnih natpisa.

III.

Obrađujući latinske epigrafske spomenike s područja rane srednjovjekovne Hrvatske, VEDRANA DELONGA je načinila najprije sve one prijeko potrebne pripreme na kojima se temelji jedan epigrafski kodeks (zbornik), prije svega mukotrpnu katalošku obradu sačuvanih natpisa. Radi se vrlo često - kako smo spomenuli - o zaista malim ulomcima, krnjucima, na kojima su sačuvani samo dijelovi teksta, katkad riječ, dio riječi ili koje slovo. Sva ta grada u knjizi je opisana i obrađena na istovjetan način: opisom i komentarom, te crtežom i fotografijom.

1. Prikupivši ih, autorica ih je opisala, odredila im je funkciju, točnije pripadnost određenom dijelu građevine ili arhitektonskog ukrasa građevine (uglavnom crkve). Potom je slijedilo čitanje, tumačenje, te atribucija teksta s obilnim komentarom. Sve je to, sasvim razumljivo, uvijek u granicama mogućega: katkad skromno, a katkad, čak u mnogim primjerima nadasve bogato. Obavljajući taj dio posla autorica se, dakako, oslanjala na one koji su tu gradu prije analizirali. Dopunjavala ih je i komentirala uvijek na vrlo korektan i pošten način, ne prisvajajući sebi tuđe, što je, nažalost, primjetno u posljednje vrijeme u dijelu naše historiografije. Zanimjati, naime, prethodnika!

U svojim interpretacijama V. DELONGA je pokazala vrlo dobro vladanje svim znanjima koje epigrafičar istraživač i interpretator mora posjedovati, a to su: poznavanje povijesti, latinskog jezika, liturgijskih i biblijskih tekstova (to je važno i kad je riječ o srednjovjekovnim natpisima, a ne samo onima iz starokršćanskog doba), zatim todobne skulpture i široku opću kulturu o srednjem vijeku. To svjedoče najprije uvodni tekstovi o pojedinom lokalitetu, pa povijesni sažeci o prostoru i vremenu, zatim razrješenja i razvrstavanja svakog natpisa prema njegovu sadržaju koji se krije u tekstu, usputni obilni komentari, razna zapažanja i još štošta drugo važno za dobru interpretaciju.

2. Delonga je sve natpise razvrstala u dvije područne cjeline: srednju Dalmaciju i sjevernu Dalmaciju. Pridodala je sasvim opravdano i nekoliko natpisa s lokaliteta u jugozapadnoj Bosni što se sasvim logično povezuju s glavnom gradom, skulpturom i natpisima. To su natpisi nađeni u Grebcima, Livnu i Rapovinama koji su u ono doba bili cjelina s područjem na neposrednom njihovom zapadu.

U prvog su područnoj cjelini ovi lokaliteti: Bijaći, Biskupija, Blizna, Brnaze, Cetina, Dragović, Gradac (Drniški) Kaštel Stari, Kaštel Sućurac, Kljaci, Koljane, Muć, Solin, Sumpetar (Poljica), Šibenik (Donje Polje), Uzdoľje, Vrlika. U drugoj su, pak, ovi: Benkovac (Kaštel, Šopot) Biljane Donje (Begovača) Biograd, Bribir, Budak, Galovac (Crkvina), Golubić, Krković, Kula Atlagića. Lepuri, Mokro polje, Nin, Ostrovica, Otres, Padene, Caska i Novalja na otoku Pagu, zatim Plavno, Posedarje, Pridraga (Sv. Martin i Sv. Mihovil), pa Ždrapanj. Time je autorica ostvarila prvu i važnu preglednost u teritorijalnom pogledu, što svakome pa i dobrome

poznavatelju hrvatskog srednjeg vijeka olakšava snalaženje u obilnoj građi s mnogobrojnih nalazišta.

Sljedeće je grupiranje Delonga načinila unutar svakog lokaliteta, odvajajući natpise po razdoblju kad su isklesani i to na predromaničke i, gdje ih ima, na ranoromaničke. Zatim ih je razvrstavala po sadržaju označujući posvetne, zavjetne i one općeg liturgijskog obilježja te, napokon, nadgrobne. U ovim je podjelama negdje bila i u dvojbi, jer sačuvani dio teksta nije pružao dovoljno indikacija da mu se pouzdano odredi sadržaj.

3. Imavši jasan pristup sveukupnom fondu tekstova uklesanih na latinskom jeziku koji je (to je očito i iz naslova), pronađen na tlu srednjovjekovne Hrvatske, izvan, dakle, područja bizantske Dalmacije, točnije tamošnjih gradova, V. Delonga je tu gradu dala nacrtati vještim i sposobnim crtačima Marku Rogošiću i Maji Fabijanac, pa su svi natpisi prikazani na istovjetan način. To je važno i za likovni izgled knjige, ali još više za proučavanje klesarova duktusa, eventualnih klesarskih - radioničkih krugova, oblika slova, potom za sastavljanje paleografskog prikaza slova - indeksa itd. Dosadašnji autori nisu imali takve prilike da im sve to rade odlični crtači pa su stoga u njih crteži vrlo često tek slutnja onoga što bi trebali biti. Nije od male važnosti ni činjenica da su i sve fotografije u katalogu rad istog majstora - ZORANA ALAJBEGA, a one uklopljene u tekst drugoga - NENADA GATTINA.

IV.

Knjiga se sastoji od šest glavnih, bitnih dijelova (iako ih je na isti način rimskim brojevima označeno dvanaest) i znatno više poglavlja unutar pojedinog dijela, zatim popisa upotrijebljene literature, epigrafskog i paleografskog indeksa, tabli s fotografijama svih natpisa, jednog kratkog dodatka u koji su uvrštena tri natpisa pronađena poslije završetka rata na području koje je bilo pod okupacijom srpske vojske (iz Graca, Uzdoľja i Pridrage - Sv. Martin), te napokon kazala i karte. To ukupno čini onih dvanaest dijelova! Navest ćemo glavne, jer je taj podatak važan za razumijevanje i vrednovanje čitavoga posla.

Poslije prvog dijela *Uvoda* u kojemu autorica obrazlaže predmet proučavanja, slijede prikaz dosadašnjih istraživanja srednjovjekovne latinske epigrafije u Hrvatskoj te autoričina pristupna razmatranja. Ona se dijele na ova potpoglavlja: Na tradicijama kasnoantičke epigrafike, Epigrafika kao društveni i duhovni instrumentarij i Ranosrednjovjekovna Hrvatska: povijesni okvir. Slijedi drugi dio - opisani *Katalog nalaza* po lokalitetima. Treći i četvrti dio su ključni dijelovi knjige. Treći sadrži sljedeća jednako vrijedna potpoglavlja: Kronološko stilaska klasifikacija, Epigrafičko sadržajna kategorizacija, Prostorna raspoređenost epigrafičkog materijala, Antički latinski natpisi - temeljac i polazište ranosrednjovjekovne epigrafike. Tu autorica uočava podrijetlo kasnijim, ranosrednjovjekovnim natpisima u natpisima iz starokršćanskoga doba pa raspravlja o posvetnim, nadgrobnim i natpisima općeg liturgijskog sadržaja (obilježja). Četvrti dio obrađuje posvetne natpise od 9. do 12. st. i to ističući subjekte dedikacija, pa franački utjecaj na liturgiju i epigrafski izraz, zatim smisao i svrhu takvog natpisa. Nekoliko je manjih odlomaka posvećeno građevinama (*Architectura et monumenta*), svetačkim

kultovima i načinu datiranja. Peti dio obuhvaća Ranoromaničke natpise od sredine 11. do početka 12. st. u kojima autorica uočava todobni epigrafički krug Knin - Biskupija - Primorje. I u ovom je dijelu nekoliko manjih odlomaka vrlo značajnih u općem kontekstu hrvatskog ranog srednjeg vijeka jer se tu raspravlja o sadržajnim i stilskim novinama u epigrafičkom programu, o liturgijskim i glazbenim obrascima koji su poticaj natpisu, o odrazima reforme pape Gregura VII. na području Hrvatske, o pismu, jeziku itd. Šesti dio knjige je klasično koncipiran i na standardni način zaokružen zaključak čitavu raspravljajući. Na kraju su popis literature, indeksi, table s fotografijama, spomenuti dodatak, kazalo i prostorna situacija na karti.

V.

Knjiga je, kao što se može zaključiti iz ovog opisa, koherentno sastavljena, jer se poglavlja nižu logičnim redom i rasporedom, pri čemu razmatranja, zaključci i usputne konstatacije slijede iz prethodno potanko analizirane građe, iz Kataloga. Kad bismo, pak, u tome slijedu željeli po vlastitu sudu izdvojiti posebno vrijedna poglavlja, dijelove knjige, onda su to - kako smo već istaknuli - treći i četvrti dio. Tu, naime, autorica obrađuje bit natpisa, njegovu formu, lik, sadržaj, namjenu i smisao pokazujući svoje znanje i sposobnosti. Za ta smo se poglavlja odlučili valjda i stoga što smo sami - a to i V. DELONGA korektno spominje - prije dvadesetak i više godina, a kojim navratom i poslije toga, nekim svojim prilozima uputili na takva proučavanja. Zadovoljstvo nam je vidjeti te prve poticaje ovako stručno i znalčki privedene, smije se čak reći, završnim zaključcima.

Veoma je važna, za autoričin savjesni rad i okolnost da je knjiga tiskana u "divot" izdanju, koje sve zahtjeve vrhunskog otiska na kvalitetnom papiru, prikladnog i bogatog prijeloma, čak uz pokoju grafičku egzibiciju, na prikladan način podređuje dojmu reprezentativnog. Tu, pak, reprezentativnost ova građa nedvojbeno zavređuje. Valja spomenuti da je knjiga u cijelosti tiskana i na engleskom jeziku kao identičan posebni svezak u odličnom prijevodu Barbare Smith Demo. Svijetu imamo, dakle, što pokazati. U svakome pogledu: stručnome, arheološko-epigrafičkome i izdavačko-tiskarskome. Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika na di ku je ovo izdanje, ova knjiga, ali je, vjerujemo i tvrtki "Dalmacijapapir" i njenim majstorima koji su je kreirali i tiskali.

Željko Rapanić

Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, nova serija
ARHEOLOGIJA (A) - sv. 47., strana 41.-117.
ETNOLOGIJA (E) - sv. 47., strana 179.-272.
PRIRODNE NAUKE (PN) - sv. 31., strana 273.-447.
Sarajevo, 1992. - 1995.
Sarajevo 1996. godine

Nakon izlaska iz tiska dugo iščekivanog najnovijeg broja Glasnika Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine i predstavljanja u Sarajevu oko božićnih blagdana 1996. godine, jedan primjerak, početkom proljeća 1997. godine pojavio se i u Zagrebu.

"Dok je pripremana ova zajednička knjiga, Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, danima i mjesecima padale su i tutnjale smrtonosne granate po Sarajevu". Tako počinje tekst najnovijeg "ratnog" i dugo očekivanog zbornika radova naših kolega znanstvenika, djelatnika Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Ovaj zajednički zbornik radova triju odjeljenja Zemaljskog muzeja BiH, djelo je onih najhrabrijih koji su ostali na svom radnom mjestu i po cijenu života, brinući se djelatno o čuvanju i spašavanju od uništenja povjerenog im velikog nacionalnog kulturnog blaga sa cjelokupnog prostora BiH, prikupljanog i znanstveno obrađivanog tijekom cijelog jednog stoljeća. Kroz dugi 105-godišnji period svog izlaženja, Glasnik Zemaljskog muzeja (dalje GZM) doživljavao je svoje uspone i padove. Međutim, ovo što se događalo 1992. i 1993. godine ne može se uporediti niti sa najgorim vremenima u I. ili II. svjetskom ratu. Jer za vrijeme I. svj. rata GZM je redovno tiskan kroz sve četiri ratne godine, a za vrijeme II. svj. rata tiskana su tri broja Glasnika.

Nastanak ovog Glasnika u najspecifičnijim ratnim uvjetima, zahvaljujući autorima 17 znanstvenih i stručnih priloga i 5 - in memoriam - znanstvenim djelatnicima Muzeja preminulim uoči i tijekom opsade Sarajeva, uz računalne obrađivače i prevoditelje na engleski i francuski, rezultat je i 9 članova uredništva, predvođenih DR. ČEDOMILOM ŠILIĆEM, glavnim i odgovornim urednikom, ali i posebnih napora trojice ravnatelja, koliko se na čelu Muzeja izmijenilo od 1992. do 1996. god.: DR. RIZE SIJARIĆA, ubijenog 1993., DR. ENVERA IMAMOVIĆA čije su zasluge za vođenje Muzeja i organizaciju časopisa u najkritičnijim godinama izuzetne te DR. ĐENANE BUTUROVIĆ, sadašnjeg ravnatelja. Iako je sve bilo spremljeno za tiskanje još sredinom 1993. godine, tek, donacijom UNESCO-a 1996. god., stvoreni su svi uvjeti da najnoviji GZM konačno izađe iz tiska.

Iako su do tada dugi vremenski period zasebno izlazili Glasnici za arheologiju, etnologiju i prirodne znanosti, ovaj ratni broj je kao posljedica specifičnih okolnosti, zajedničko izdanje svih triju odjeljenja Zemaljskog muzeja, dakako koncipirani kao zasebne i odvojene cjeline.

Poslije uvodnog članka glavnog i odgovornog urednika DR. ČEDOMILA ŠILIĆA, slijedi pregledni članak - Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine u ratu 1992.-1993. god., kojeg potpisuje tadašnji ravnatelj prije same pogibije DR. RIZO SIJARIĆ.

Od stranice 7. do 39. tekstom i uz 28 fotoilustracija može se dobiti detaljan uvid u razmjere stradanja zgrade Zemaljskog muzeja, arheološkog parka i botaničkog vrta, stanja zbirki i o sudbinama kadrova. Preko 300 minobacačkih i tenkovskih granata palo je do 1993. god. s okolnih brda na